

SZIRMAY ANTAL HUNGARIA IN PARABOLIS-A

FEHÉR JÓZSEF

„Mihelyt ruhát, nyelvet és szokást elhagytok,
Azonnal megszűntök lenni, amik vagytok.”

Szirmay Antal (1747–1812) író, történetíró korának, a 18. század második felének és a 19. század első évtizedének egyik legsokoldalúbb egyénisége. Kazinczy Ferenc kortársa; életútján, politikai karrierjén, tudományos munkásságán keresztül végigkísérhető a 18. század második felének egész időszaka: a felvilágosodás eszméinek jelentkezése Magyarországon, a felvilágosult abszolutizmus törekvései, a megerősödő nemzeti ellenállás, a magyar jakobinus mozgalom, a nyelvújítás kezdeti időszaka.

Nyomtatásban 26 munkája jelent meg, kéziratban maradt műveinek száma 12. Nyomtatott művei is jórészt hozzáférhetetlenek és kiaknázatlanok több okból is: egyrészt a fennmaradt példányok ritka előfordulásúak, másrészt latin nyelvűek; harmadrészt a később kiadott művei a 19. század második felére jellemzően némely sorozatok nehezen hozzáférhető köteteiként jelentek meg. Kéziratait az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára és a Zempléni Levéltár gyűjteményei őrzik.

Szirmaynak elsősorban a helytörténetírás terén vannak maradandó érdemei. Megírta Zemplén (*Notitia historica, politica, oeconomica montium et locorum viniferorum comitatus Zempléniensis*, Kassa, 1798., *Notitia topographica politica comitatus Zempléniensis*, Budae, 1803., *Notitia historica comitatus Zempléniensis*, Budae, 1804.), Ugocsa (*Notitia politica, historica, topographica comitatus Ugochiensis*, Pestini, 1805.) és Szatmár (*Szatmár vármegye fekvése, története és polgári ismérte*, Buda, 1809–1810.) megyék történetét. Annak az országleíró törekvésnek a követője volt, amelyet Bél Mátyás kezdeményezett, s többek között Mocsáry Antal, Magda Pál, Fényes Elek, Palugyay Imre, Hunfalvy János, Pesty Frigyes vittek tovább és teljesítettek ki.

Összefoglaló történeti munkája a latinul írott *Jacobinarum Hungaricorum Historia* (A magyar jakobinusok története, 1809.). E műve, mely „akart és nem akart hazugságok szövedéke” (Kazinczy), készítette a magyar nyelvújítás vezéralakját arra, hogy megírja a magyar irodalom egyik legfontosabb művét, a Fogságom naplóját.

Részt vett a magyar nyelv megújításában is. Összeállította a törvénykezésben és közigazgatásban használt latin szavak magyarátát (*Magyarázattya azon szóknak, mellyek a magyarországi polgári s törvényes dolgokban előfordulnak, némely rövidebb formákkal*, Cassoviae, 1806.). Ezzel Pápai Páriz Ferenc író, szótáríró nyomdokain járt. Igen érdemleges könyvet írt a szőlőművelésről (*A tokaji, vagyis hegyaljai szőlőknek ültetéséről, a boroknak csinálásáról és megtartásáról*, Pest, 1810.).

A felbecsülhetetlen kincsű Zempléni Levéltár (Sátoraljaújhely) logikai rendjének kialakítása az ő nevéhez fűződik. E munkáját folytatta és teljesítette ki Kazinczy Ferenc, elismeréssel emlékezve meg elődjéről, „e szertelen erejű és felvilágosított hűségű férfiú”-ról.

Szirmai Antal (1747–1812) arcképe

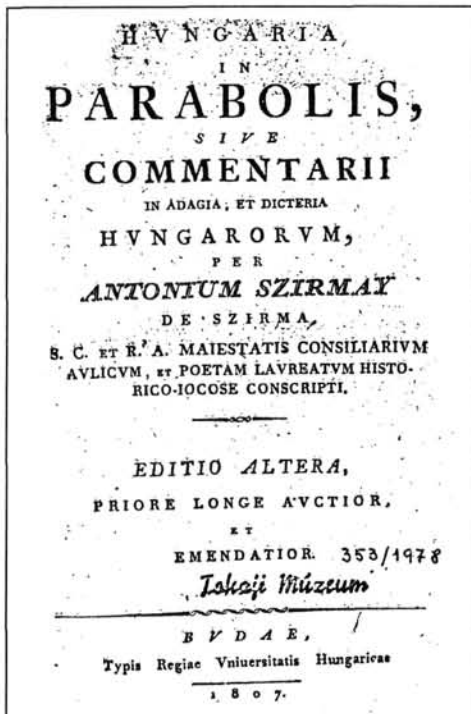
Zemplén történetével foglalkozó munkái mellett legtöbbet idézett nevezetes műve a latin–magyar keverék nyelvű, vele egyenértékűen le nem fordított és máig ki nem adott *Hungaria in Parabolis*, kissé kacskaringós, „táblabírói” latinsággal fogalmazott alcíme szerint „*sive commentarii in adagia et dicteria Hungarorum*”, azaz *Magyarország példabeszédekben, avagy a magyarok példázatainak és közmondásainak magyarázata*. E műve 1804-ben, majd nagy sikerére való tekintettel javított és bővített változatban 1807-ben jelent meg Budán, Kovachich Márton György kiadásában Pókateleki Kondé Benedek Józsefnek ajánlva.

A nagy műveltségű, széles olvasottságú, jó humorú, kedélyes természetű Szirmai e művében Magyarország fő jellegzetességeit, a magyarság jellemrajzát, a magyar jellemvonásokat kívánta megragadni, nem feltétlenül komoly történeti-filozófiai-gondolati munkában, hanem szórakoztatva, szólások, közmondások, adomák, tréfás történetek segítségével. A 174 oldalon nyomtatott mű latinul íródott, a közölt versek, magyarázatok, közbevetések, értelmezések pedig magyarul. Három részből áll: I. *Magyarországról s a köz-*

mondásokban szereplő népéről; II. *Egyes szavainak és közmondásainak eredetéről és jelentéséről*; III. *A többi példabeszédek, anekdoták, közmondások.*

Az első részben szól az ország területéről, lakóiról, a magyar nép eredetéről, őshazájáról, vándorlásairól, vezéreiről és törzseiről; fővárosáról, folyóiról, hitéletéről és hiedelemvilágáról; nyelvről (összevetve más népek nyelvével), a magyar történelem nagy eseményeiről, ünnepeiről, szokásairól, öltözködéséről, ősi nemzeti ételeiről; a magyar jelképekről, a pénzek neveiről, a magyarokhoz csatlakozott egyéb népekről: palócokról, kunokról, ruténekről, románokról, szlávokról, szászokról, németekről, horvátokról, olaszokról, vallonokról stb. Ahol Szirmai „tudományoskodik”, az kevésbé érdekes számunkra. Ezeknél – ahogy egyik történész kollégánk megállapítja¹ – „a szükséges jegyzetek terjedelme meghaladta volna az eredeti műét. Bízunk benne, hogy az érdeklődő és művelt olvasó nem feltétlenül igényli, hogy minden Szirmai-féle idézetet ill. fejtegetést magyarazzunk, többek között nyelvészeti ötleteit, szómagyarázatait, magyar őstörténeti legendáit. Aki e tekintetben a tudomány mai álláspontjára kíváncsi, azt jól eligazítják a korszerű kézikönyvek, szótárak.”

¹ Itt mondok köszönetet dr. Csorba Csabának, az ELTE Tanárképző Főiskola Történeti Tanszéke docensének pótolhatatlan segítségéért, hogy a kéziratban maradt magyar fordítás egy példányát rendelkezésemre bocsátotta. A kiadásra előkészített, lektoráltatott munka – itt nem részletezhető okokból – azóta sem jelenhetett meg.

A Hungaria in Parabolis címlapja és egy belső lapja

Szirmay alapvető tétele – a 18. századi magyar nemesi felfogásnak megfelelően – a magyar élet semmi máséhoz nem hasonlítható boldogsága, páratlan volta. Munkáját a korban közismert, Losontzi István Hármas kis tüköréből szállóigévé vált *Extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita* (Nincsen másutt élet, csak Magyarországon, ha van is, de ilyen nincs egész világon) megfellebbezhetetlen kijelentés négy soros versben fogalmazott változatával indítja:

*Ó! Földi Kánaán! Európa Édene!
Természet tárháza! Mindennek mindene!
Beléd zárattatni kívánatos fogság,
Mert határidon túl nincs igaz boldogság.*

Szinte tételeszerűen, történelmi példákkal, adomákkal, anekdotákkal szemléltetve folytatódik a magyar föld és a magyar nép jellemének apológiája. Ezek szerint „A magyaroknál ma is többet jelent a nemes szóval adott ígéret, mint az eskü”, „A magyarnak nem mestersége az alakoskodás és a szemfényvesztés”, „A szabadság mindig első helyen becsült dolog volt a magyaroknál” stb. Az egyes népek, nyelvek különbözőségének érzékeltesére Szirmay a következő példát idézi: V. Károly császár, a spanyolok királya szokta volt mondani: „Ha Istennel illendő módon akarok beszélni, spanyolul teszem, ha a barátaimmal, akkor olaszul csevegek, a szeretőmmel franciául, az udvari embereimmel angolul, a szilajkodó lovammal pedig németül.” E mondásával azt akarta igazolni – folytatja Szirmay –, hogy nem minden nyelv alkalmas az emberi lélek mindenféle érzelmének kifejezésére. De kérdezem én: van-e a léleknek olyan érzelme, amely magyar

nyelven kifejezhető ne lenne, mégpedig tökéletes erővel? A magyar nyelv nem szegényebb, mint a hivatalos német, vagy az „összvezagyvált deák”, azaz az irodalmi latin és a vulgárlatin keveréke: „Nincs még a világon egy nyelv, amely a szellem és a szavak játékában, sokféle változatos értelmében olyan felülmúlhatatlan lenne, mint a magyarok nyelve.” Mindenfajta érzelem, példabeszéd kifejezésére, sőt a költészet művelésére is a leginkább alkalmas. Példatárában nemcsak arra találhatunk szemléltető anyagot, hogy a magyar nyelv elsajátítása a külföldiek vagy a más nemzetiségek számára milyen nehézségekkel jár, hanem arra is, hogy a törvénykező, táblabírói latin használata milyen borzalmas szüleményeket eredményezhet. Íme egy példa egy ilyen latinkodó ügyvéd leveléből:

„Ezen Expressussum által épen favorabilis occasio praesentálván és insinuálván magát, nem akartam elmulatni, hogy az Urat cum summo respectu ne revereályam, és egyszersmind a Causáru is relatiót ne tégyek. A causa leváltatván már sebes cursussában vagyon; egyéb aránt vagynak documentumaim sufficienter, hanem pro hic, et nunc a localitással, quottalitással, vagy is ubitással macerálódóm, méltóztasson az Úr ezekre documentumokat suppeditalni. Az Incattus már többnyire a perennalításra, s jusnak certitudójára nézve, tsak van az exceptiókban cavillál. Az allegatióimat ebben úgy combináltam: hogy controversiát is alig patitur; mert clare demonstráлом a genealógiában, hogy Istenben boldogult Sz. stb.”

Kazinczy ugyan még csak 1811-ben adja ki nevezetes epigrammáit, a *Tövisek és virágokat*, de a nyelvújítási harc már javában folyik ekkor is az ortológusok és neológusok, az újítók és maradiak között. Szirmay ilyesfajta példabeszédet konstruál a nyelvészeti viták érzékeltetésére:

„...az advocatust, kit eddig prókátornak mondtunk, *Ügyésznek* nevezték el, a fiskálist pedig *Ügyvédlőnek*, a skribát, melyet eddig Író-Deáknak mondtunk, *Írásznak*. A tudományok universitását, a *Főiskolát*, melyet minden tudományok helyszékének is mondtak, *Mindenességnek* nevezték el. Az instanciát *Kéreményes írásnak*, annak hátsó felezetét, indorsatáját *Hátasimánynak* mondják. A spiritualist *Lelkész* néven hívják, a napló íróját *Hírnek*, a marhavásárt *Marhadalomnak* nevezik stb. A tudományos művekben pedig olyan kifejezéseket óhajtottak meghonosítani, hogy azokat hascsikarás nélkül nem is lehet kimondani. Ilyenek (hogy a többieket mellőzzem): *Historia: Történetértékség*, *Forrásismeret: Szinvízforrat esmertség*, *Zuhatagok ismerete: Vízbukat esmeretség*, *Philosophia: Okértség*, *Mathezis: Hányóság s mennyiség értékség*, *Arithmetica: Számtudákság*, *Geometria: Terejtudákság*, *Differenciális számítás: Külke tudákság*, *Integrál számítás: Tellemtudákság*, *Machina: Mosztony*, *Theológia: Istenértékség*, *Metaphisica: Tündérértékség*, stb. Öseink kilenc százaodon át a sartort *Szabónak* hívták, most az új magyar irodalom hatására és a méltó megbecsülés kifejezésére ezzel a címmel kezdenek élni: *Ruha csinálló Mester*. Ezeknek az új címét én nem ismervén, Pesten így kérdeztem meg egyiknek társait: *itt lakik Magyar Szabó?* Morcos tekintettel végigmérték: *itt nem lakik semmi Szabó*, – felelték –, *hanem Ruha csinálló Mester Úr, ott vagyon a Kabinetjába*. A szabó titkos tanácskozó helyén valóban ott volt akkor Huszár helytartó, egy szerfőlött hitvány termetű ember, tanácskérés végett, és mikor beléptem, éppen akkor kérdezte meg a ruháknak ezt az építész mesterét, hogy egy új egyenruhának elkészítéséhez hány rőf posztóra lenne szükség. A ruha-építész talpától fejbübjáig végigmérte őt tekintetével és így felelt: másokkal őt rőf posztót hagyatnék, de a helytartó úrnak köpönyeggel együtt négy rőf is elég lesz. *Ejnye, szedie vette forgos terengette!* forrtyant fel a helytartó, te engemet hitványabbnak vélsz, mint a többi császári és királyi tisztviselőt?! A ruhák építész egy csőppet se jött zavarba, s így kérdezett tovább: – Talán fejjedőt (*Kalpagh*) is akar a helytartó úr ebből a posztóból csináltatni? Természetesen! – felelte a helytartó. Így már bizony hat rőf posztó szükséges! – zárta be a vitát a ruhák alkotója. Sőt, mi több, már a carnifexet se *hóhérnak*, hanem *Ólésznek*, a közbörtönöket pedig *Rabtárnak* mondják, és az ember hátsó felét sem a saját nevével nevezik immár, hanem jóval méltóságosabb elnevezéssel illetik. Imé az új magyar irodalom (*Magyar tudákság*) alapján, ezen írásnomban alkotott levél fényes bizonyítéka: »Itt Kassán nagy *gyuladék* tegnapi előtt támadott. Úgy hallik: hogy *gyujtászk* támadása volna. Már is nehány *gyujtászk* el-fogattatván, a *Rab tárnak belületébe* lakat alá zárattattak, a honnan ki hozattatván, 50 *pálcza ütemények* adattak az *állólatyoknak felületére*, jobb lett volna: ha a *Törvények* azokat az *Ólészek* kezébe által adták, és az *emberes társadalmakból ell láthatatlanították* volna, hogy ez által *enyészesitene-ell* az emberek szívének *foglalattyából* a nagy *rettegmény*, és a *közönségnek bátronsága tökéletesítették*, nem volna a *helyenségekben* annyi *gazonság*, és *tolvajonság*.«

Az ortológusok és neológusok harcából, a latin–német–magyar nyelv keverékéből vissza kell térni az „ősi” magyar nyelvhez, amely a romlatlan falusi-pusztai-egyszerű nép körében még megtalálható. Hol, kik őrizték meg ezt a tiszta magyar beszédet (és magatartást)? Szirmay jegyezte le legteljesebben azt a népszerű verset, amelyet – mint daltöredéket – Csokonai is felhasznált *Tempefőjében*, illetve Pálóczi Horváth Ádám híres gyűjteményében:²

1. *Rákos mezőn egykor Pesti Vásárkor,
Túl a' Tiszán lévő Csikós Bundástúl,
Bundástúl,
Bundástúl,
Három ittze finom borra bé fordul.*
2. *Azt kérdezik az ott valók tréfából:
Ha tudnak-é túl a' Tiszán Magyarúl?
Tiszántúl?
Magyarúl?
Felel nékik ezen Csikós tréfából:*
3. *Túl a Tiszán iszik Magyar Korsóbúl,
Jó paprikás húst-is eszik Bográcsbúl,
Tiszántúl,
Bográcsbúl,
Ugyan bizony helyesen van Magyarúl!*
4. *Túl a Dunán iszik Magyar Glaszlibúl,
A' Rosz-prádlit-is meg eszi Czin-tálbúl,
Dunán túl,
Glaszlibúl,
Eb ugatta módon van ez Magyarúl!*
5. *Kortsmárosné nállunk beszél Magyarúl,
Itten pedig, a' mint hallom, Németül,
Tiszántúl,
Magyarúl,
Nem-is fér ki a' Német szó torkából.*
6. *Plebános és Praedikátor Tiszántúl,
Orosz Pap-is prédikál tsak Magyarúl,
Dunántúl,
Németül,
Vagy Rátzúl, majd megfűll.*

Szirmay gyűjteményének – mert hiszen gyűjtemény a *Parabolis* – egyik legfőbb érdeme, hogy sok, korában népszerű verset és dalt beleírt, vagy legalábbis idézett könyvében. Ilyenek: *Hol vagy István király* („A magyaroknak saját nemzeti énekük is van az ő Szent István királyukról”); *Boldogasszony anyánk* („Mivel pedig az első király, Szent István, haldokolva az országot a Boldogságos Szűznek ajánlotta fel, így őt magát mindig különös tiszteletben részesítették a magyarok. Képe látható a zászlókon, paizsokon, valamint az ércpénzeken is ki van verve, ezért hívják ezt a pénzt *Máriásnak*, magát az országot pedig *Mária országának*”); *Hol vagy te most nyalka kuruc?* (Lásd a Thaly-féle Vitézi énekekben); *A dél elmúlt, Árnyéka fordult* (Weöres Sándor szerint³ ez „kitűnő

2 Ötödfélszáz énekek: *Pálóczi Horváth Ádám* dalgyűjteménye az 1813. évből. Kritikai kiadás. Bp. 1953.

3 *Weöres Sándor*: Három veréb hat szemmel. Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1977. 389.

genre-kép.”) Mi is így találjuk, ezért hadd álljon itt méltatójának átírásában, mentve a teljes feledéstől:

A PARASZT
(Tokaji kapások ebédje)

<i>A dél elmúlt,</i>	<i>Vizit meríti,</i>
<i>Árnyéka fordúlt</i>	<i>Torkát enyhíti</i>
<i>A szép napnak</i>	<i>Szomjuságtól</i>
<i>Már éjszagnak.</i>	<i>A patakából.</i>
<i>Teszi kapáját,</i>	<i>Fejét álomra</i>
<i>És tarisznyáját</i>	<i>Hajtja az hantra,</i>
<i>Veszi a szegény</i>	<i>Elaluszik,</i>
<i>Megfáradt legény.</i>	<i>Jól nyugoszik.</i>
<i>Sajtot, szalonnát</i>	<i>Búsult elméjét,</i>
<i>Kenyeret, hagymát</i>	<i>Fogyott erejét</i>
<i>Előkeres,</i>	<i>Megújítja</i>
<i>Falatot nyes.</i>	<i>És vidítja.</i>

Kezdett munkáját,
Letett kapáját
Ujra veszi
S dolgát viszi.

Szirmay – példázatainak alátámasztására – kora sok ismert és népszerű költőjének verseit beleírta Parabolisába. Főleg Faluditól, Gvadányitól, Amade Lászlótól, Aranka Györgytől, valamint a kevésbé ismertektől: Mátyási Józseftől, Szilágyi Sámuelettől, Aszalay Józseftől, Édes Gergelytől és a Biblia hatalmas tárházából idéz, többnyire a szerző megnevezése nélkül. Így sokszor nehéz a szövegből kideríteni, melyek a saját szerzeményei, gyűjtései, s melyek az irodalmi dalok. A népszerűek: *Faludi énekei (Útravaló, Szűzek, ifjak sirjatok, Kérdő-, Felelő ének, Nincsen neve, Forgandó szerencse, Szakácsének, A pipáru stb.)*, *Gvadányi Nótáriusa*, *Rontó Pálja*, *Amade László* dalai mindig a kívánt mondanivaló illusztrálására kerülnek elő. Gvadányi műveivel gúny tárgya lehet a „nájmódi”⁴; Faludi néha filozofikus, néha nevetséges, mulatságos tartalmakat szemléltet.

Sokkal érdekesebbek Szirmaynak saját gyűjtései, a kuriózumok, azok, amelyek nem találhatók meg másutt, csak nála. Ilyen példákat sokat találhatunk a magyar mentalitás jellemzésére: összeférhetlenségére, örök elégedetlenségére, izgága természetére, lázadó hajlamára is:

„Az öreg báró Sennyey Lászlónak, e régi őszinte magyarnak a saját nemzetéről való véleményét azokkal a szavakkal adom át az utókor emlékezetének, ahogy tőle hallottam: »Csak nincs furcsább Nemzet a Magyar Nemzetnél! Eőt, mint valami választott népét, ki hozta az Úr Isten Schythiából erre a téjjel mézzel folyó földre, és azt mondotta: No! egyél, igyál! eb ugatta Magyarja! itt van a jó Tokay bor, fejr Miskólczi Kenyér, kövér Debreczeni Szallonna! De ez néki nem tettzik; ki megy az országból, és külső nemzeteknél fecsérli pénzét. Az után vezette eőt az Isten Szent István Királynak hitére, mondván: No! üdvözülly! eb szánkázza meg a lelket! De ez sem tettzett néki; eő külső országi Svajczer, és Francia hitet hozott bé magának, és nevezte azt: *Magyar hinek*. Már úgy lévén a dolog; mit tudott vele tenni az Úr Isten? adott néki tehát becsületes Kalpagos Praedikátorokat, mint Imé! Szilágyi Sámuel Uram! De ez sem tettzik néki; azt gondollya: hogy az Isten szava se hangzik Magyar öltözetű Praedikátornak szájából, ha csak külső Académiákról jött Parochás, s borjú béllal kerített nyakú Papját nem hallja Praedikálló székébül.«”

Ugyancsak saját gyűjtés és lejegyzés a magyarok ősi nemzeti ételeiről szóló rész, s az a verszet, amelyet – talán Apor Péter nyomán⁴ – Szirmay rögzített művében. (Weöres Sándor átírásában közöljük):

⁴ *Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae... 1736.*

Magyar Gastronomia

*Első része ételünknek ama káposztás hús,
Ha szalonna nincsen benne, szívünk már nagyon bús.
Oh áldott káposzta, paradicsom hozta,
Áldott aki kolbásszal foldozta.*

*Másodika ételünknek ama jó bosporos,
Ha szalonna nincsen benne, csak légyen jó borsos.
Mert bors nélkül méreg, egye meg a féreg,
Amyit használ mint ebnek a kéreg.*

*Harmadikát ételünknek mondják kaszás lévnek,
Eztet tartják a magyarok legjobb ételének,
Aki eztet falja, ajakát megnyalja,
Kálvinista mennyországnak vallja.*

Szirmay igazi „hungarus” az osztrák–magyar birodalomban együttélő népekkel, népcsoportokkal kapcsolatban. Kialakult véleménye van az együttélő népekről – a későbbi nemzetiségekről –, de ez a vélemény minden negatív vagy pozitív előjeltől mentes, és szándékosan sohasem sértő. Számunkra azt is bizonyítja ez, hogy a korabeli magyar liberális nemesség a legnagyobb megértést és türelmet tanúsította más népekkel szemben, ellentmondva azoknak a történéseknek, akik sztereotípiákkal és előítéletekkel vádolják meg – utólag – azokat a nézeteket, amelyek a legtöbbször jól körülhatároló népi sajátosságokból vagy hosszú időn keresztül szerzett tapasztalatokból táplálkoznak.

Nem véletlen tehát, hogy az oláhokról ilyen szép sorokat ír Szirmay is, valamint Mátyási József kortárs-költő dicsérő sorait idézi az oláh lányokról (fátákról):

„Egyébként az oláh nép tagbaszakadt és sudár testalkatú, nők pedig szép formájúak. Azt a kendőt, mellyel nők testüket elől és hátul takarják, a magyarok *katrinczának* nevezik. Az oláh leányt *fátának* mondják. Legkedvesebb eledelük a kukoricalisztből túróval pergelt étel, melyet *pulyiszkának* hívnak és a kukorica-sütemény, a málé. A szép alkatú oláh fátákról csinosan így versel egy magyar költő:

*Olly angyali fáták találkoznak helyvel,
Láttam egynehányat magam is, amellyel
Ha melléd ültetnéd, vagy öledbe vennéd,
A bús pulyiszkát is béles gyanánt ennéd.
Mert oly széppé nyőnek a málé-pogácsán,
Mint a magyar búza kenyere s kalácsán.
Nálok különbeket maga is Debrecen
Nem nevelhet ama nagy hírű perecen,
Sem pedig Kolozsvár legjobb káposztáján,
Sem Pest a kávéján s cukros pogácsáján,
Sőt Bécs is megunná taréjás dámáit,
Ha láthatná Erdély rokojás fátáit.
Hírét sem hallották ezek a frizérnak,
Elhinnék, ha lenni mondanád hóhérnak.
Tudakozd a módit, vonitanak vállat,
Nem értvén hogy mi az, ember-é vagy állat.
Nem ülnek a házban, nem vágnak kalapra,
Nem legyező alól pislognak a napra,
Nem a kapca-kötő tőkkal bánnak ezek,
Hanem kapát, villát, orsót forgat kezek.
Ágyok nem fosztott toll, hanem fű, vagy szalma,
Mégis ollyak, mint a most szakasztott alma.
Gyengék, mint a lány sajt, piros az orcájok,
Kedveltetí őket gömbölyű formájok,
Testök ropog, mint a duráncai barack,
Erők, inok erős, mint a földi tarack.*

*De hogy is ne volna közöttök szép alak?
Holott az oláh nép még római salak.”*

(Weöres Sándor átirása)

Kivételt csak a németekkel–osztrákokkal tesz („Magyarországon sok kiváló család német eredetű, ugyanígy a királyi városok is nekik köszönhetik keletkezésüket, valamint belföldi tudományok és mesterségek is a fejlődésüket. Ezért hívja a magyar a német szomszédot sógornak, mivel már kilenc évszázada közöttünk laknak. Ezek nem erővel hatoltak be országunkba, hanem mi magyarok hívtuk őket és osztottuk meg velük testvériesen szántóföldjeinket, szőlőnket, kenyerrünket. Hozzájuk adtuk leányainkat, ők pedig az övéiket mihozzánk, így keveredett vérünk a vérükkel. A németek tehát rokonok, polgártársak, asztaltársak, különösen a katonák.”)

Mint ahogyan a királyság is az egyedül üdvözítő államforma. Szirmay több művében is idézi, mert igen kedveli a következő Claudianus-négyesorosot:

*Hazudik, valaki mondja szolgaságnak
Szabad szolgálatját a jó Királyságnak,
Olly arany ideje nincs a szabadságnak,
Mint ha kegyes ura vagyon az országnak.*

Az osztrák uralkodókat kivétel nélkül dicsőíti: Mária Terézia „Nagy Therez anyánk”, „isteni Mária”, „dicső Mária Terézia, a magyarok anyja” lesz stb. Elítéli a magyar forradalmi mozgalmakat, felkeléseket, szabadságharcokat: Dózsa keresztesei „kutyakölykök”, másutt „Rákóczi-zendülésről”, „gyászos Bocskai-féle forradalomról” beszél, Thökölyvel kapcsolatban azt jegyzi meg, hogy „Tünjön el ez az idő e korból”. Mindezek Szirmay emberi gyengéire, jellembeli hibáira vallanak, mindenáron érvényesülni akarásából, karriervágyából táplálkoznak.

Végig jó nyomon követhető Szirmai antiklerikalizmusa a felvilágosodás eszméinek hatására. Ha a papokról szól, hangütése mindig gúnyolódó, nevetséges helyzetekben szerepelteti őket. Érthető, hiszen az egyház követelésére fosztották meg udvari tanácsosi címétől. Nem véletlenül törölte tehát a cenzúra könyvéből „Urak a papok” című, ismeretlen szerzőjű versrészletét, melyben a mocsarakban magyarul kuruttyoló békák hangutánzásával élcelődik a papokon:

*Tölletek én tartok, – de ti tóba lakók mit akartok
S mért rekeg a vizeken népetek olyan igen?
Erre a nagy gondom, szavakat magyarázva kimondom
Mégyek azért közelébb rusnya tavokhoz elébb.
Hallgatom én őket, külön is lesem a rekegőket
S amikor így fülelék, egy nagy öregre lelék.
Ez ki közel vólt, Urak a Papok, a Papok! úgy szólt;
Más felel: Oh rak rak! rakd ki, Papok az Urak!*

Nem volt jobb véleménye a vallásfelekezetek közötti versengésről sem:

„A vallás feletti vetélkedés alkalmával valaki így szólt a különböző vallásúak képviselőihez: Ebatták! Én tudnék csinálni szisztemát vallás dolgaiba; legjobb volna: ha minden *Jobbágy orosz* volna, hogy vele mennyivel többet lehetne elhíttetni. Ha minden *Katona* volna *kálvinista*, hogy az előre való rendelést (praedestinatiót) erősen hívén, nékimenne vaktában az ellenségnek. Ha minden *Prókátor* volna *lutheranus*, hogy mind a két részre hajló lehetne. Ha minden szép Menyecske volna *pápista*, hívén azt, hogy csak gyónja meg és akármely vétkei megbocsájtatnak. A *Király* és a *Ministerium* volna *naturalista*, hogy mind nevetne benneteket.”

A könyv második része – Egyes szavaink és közmondásaink eredetéről és jelentéséről – hasonló hangvételű az előzőéhez. Kezdetleges és legtöbbször laikus etimologizálással keresi nemcsak a magyar, de mindenféle – főleg latin és német – szavaink eredetét, ABC rendben, de azon túl minden kritérium nélkül; logika nem fedezhető fel benne, mit

vesz fel szójegyzékébe és mit hagy ki; érdeme leginkább a régies szavak magyarázatában, valamint a latin kifejezések értelmezésében van. Néhány szófejtése és fogalomértelmezése azonban ma is megállja a helyét. Lássunk ezekre néhány példát!

Avas: a régít nevezték így, a makkos erdőről, amelyben tölgy és bükkmakk található. Ezért Szatmár megyében egy egész járást erdejéről Avasnak neveznek. Mondják a borról és a romlott szalonaról: avas bőr, avas szalonna, és a régi szokásról: meg-avult szokás.

Comitatus: vármegye. Hajdan több volt Magyarországon, de sokat egyesítettek később. Így a Kis- és Nagy-Pozsony vármegyét, a Győr és Szolnaggyőr vármegyét, Pest, Pilis, Solt vármegyét, Zemplént és Potokot (Patakot).

Dica: azaz rovás-pénz annak az adónak a neve, amelyet az írni nem tudóknak rovással jegyeztek fel.

Jobbágy: ezt a nevet Magyarország régi királyainak idejében csak az ország bárói, zászlósurai viselték. Idők múltán a szolgaságra kényszerített telepésekre ruházták át e szót...

Ispitály: kórház, a latin Hospitále szóból.

Porta: azaz telek, eredetileg a város vagy vár kapuját jelenti abból következőleg, hogy amikor a vár környékét ekével kijelölték, ott, ahol kaput szándékoztak hagyni, felemelve vinni (portare) kellett az ekét. Egyébként a magyaroknál e szó az adót is jelenti, mivel az adót mindenkinek a portája után vetették ki. A kaput I. Károly törvénye úgy határozza meg, mint amelyen át egy szénás- vagy gabonásszekér bemehet. Máiig megvan még a porták utáni adókiivetés, vagy ahogy nevezik: a portio, vagyis telek- vagy kapuadó.

De vannak egészen képtelen ötletei is. Pl.:

Mén: a magyaroknál a tenyészcsődört jelenti. Ménnek nevezték Marót bihari vezért, mint Béla király névtelen jegyzője tanúsítja, azért, mert sok ágyasa volt.

Ebből a részből is sokat törölt a cenzúra, főleg a durvábbnak vélt szellemességek közül, melyekre a népszerűség kedvéért itt is törekedett Szirmay:

Similitudo ridicula: azaz nevetséges hasonlat: „Ollyat sikoltott, mintha egy egész Reformata Ecclesiának hegyes fogú sarlóval a seggét metszenék.”

Nem hiányozhatnak természetesen a kuriózumok sem, mint a következő szóértelmezésből kitűnik:

Orandi: azaz emlékezetes imaformák: „O! Felséges Jehova Szent Isten! kinek színe előtt olvadnak a világi hatalmak, mint az éhes cigánynak fogai alatt a fejér kenyér, végy fel minket fényes hintódnak ha csak bakjára is. Amen!” Hasonló egy esős időért mondandó ima: „O! Felséges Isten! ki bé zárod és ki nyitod az égnek csatornáit! ne hallgasd meg az úton járó, a téglá vetőt és a nyomtatót, hanem adj alkalmas essőt a mi üdönkben. Kerekíts fel a tengernek mélységes örvényéből olyan kis felhőt, mint a tenyerem, s legyenek abból zápor essők; ezt pedig te megcselekedheted, mert Arábiában olyan nagy dinnyék teremnek, mint itt a tökök. Amen!” Erre a könyörgésre jégeső jött, azért a következő alkalommal ugyanez a pap így szólt: „O! adtál Uram essőt, de nints köszönet benne!” Hasonló: „Jövel, jövel! mennyei kakas, kapargálly a mi lelki szemetünkön, hints meg mennyei gyöngyökkel, mert meg-vesztegettünk az álnokság bimbóitúl. Jövel, jövel mennyei Szabó, földozgasd a mi lelki lyukainkat. O! Uram, meg-rongyollottak a mi sziveink, mint ama rongyos köpönyeg, hanem O! Uram, jöjj el a te lelki föltaiddal és földozd meg azokat; mert O! Uram, a te nagy irgalmasságotat ki nem beszélheti ama harminc két fogú állat. Amen!”

A könyv harmadik része – A többi példabeszédek, anekdoták, közmondások – általában latin szállóigék, aforizmák rokon tartalmú magyar megfelelőjét közli. Több magyar közmondást, szólást, szállóigét sorol fel egy-egy latin idézet minél világosabbá tételére. Ezzel értelmezi a latint, valamint bizonyítani kívánja, hogy a magyar nyelvben is megvan mindez. Az idézetek, szavak, kifejezések itt sem szoros ABC rendben követik egymást. Fő forrása az ókori római irodalom: Ovidius, Sallustius, Seneca, Suetonius, Terentius, Horatius, Vergilius, Cicero, Plautus, Livius stb. művei. A széles olvasottságú Szirmay igen sokszor szabadon idézi a szerzőket; nem egy alkalommal csak a szállóige tartalmát, vagy csak azok kezdő sorait eleveníti fel. Lássunk ezekre is példát!

Forma bonum fragile est. (A szépség mulandó adomány. Ovidius: *Ars amatoria* 2, 113): „A jó forma törékeny”, azaz: „A szépségnek rövid az ideje, / alig van engedve egy-két esztendeje. / Az után a szépből csak meg lehetsz lesz, / s ha szép akar lenni, / más abból is el vesz, / s a minap irigylett szépségre vágyása, / lesz már csak az újabb szépek katzagása. /”

Proba mers facile emptorem repeit. (A jó portéka könnyen vásárlóra talál. Plautus: *Poenulus* 342): „Vásár nélkül el kél a jó leány s jó ló. Jó bornak nem kell tzigér.”

Sokszor elég egy jellegzetes szókapcsolat is a példázat kifejtéséhez:

Amicus reconciliatus: kibékült barát. „Régi barátodtól, s megsértett társodtól mindenkor őrizkedgyél. Kiengesztelt baráttól, kétszer főtt ételtől ments meg Uram minket! Mátyás király gyakori mondása volt az, hogy többek közt három dologban nem gyönyörködik: az újraforralt levesen, a kiengesztelt baráton és a szakállas asszonyon.” (Galeotto Marzio: *Mátyás király cselekedetei és mondásai*, 16. fejezet).

Szirmay itt sem hagyja ki, ha élcelődhet a papokon, vagy az asszonyokon:

Vidum ducere: özvegyet feleségül venni. A magyaroknál e kijelentést vonta maga után: „Aki patzalt akar enni, avagy özvegy asszonyt venni, ne tudakozza: mi vőlt benne?” Innen a közmondás: „Sok özvegy, mint nyers fa, oly természettel bír, mely az egyik végén ég és a másikán sír. Olyan az özvegy asszony ura nélkül, mint a test fő nélkül. Olyan ő, mint az útfélen vetett borsó, mindenek tépik, nyövik, valakik általmennek. Az özvegy asszonynak ha kapu felei aranybúlvól volnának is, hamar el-kelnének, ha szegény, egyébkor számba nem veszik, csak akkor, mikor valami terhet osztanak fel.” – Egy helvét hitvallású lelkész az egyik özvegyet Jónás prófétához hasonlította, aki egy borostyánszerű növény árnyékában, amelyet elfutó tőknek nevezett, védekezett a nap hősege ellen. Kiszáradt azonban a tők s a nap égette Jónás fejét (Jónás, 4.6–8.), s a pap így fejezte be Intzedy Klára férjének halála feletti beszédét: Jaj már tenéked Intzedy Klára, mert el-szártat már a te tököd szárá!”

Virgo: szüz. „A magyarok a szívről nevezik szüznek. Talán mert szívből szemérmesnek kell lennie, vagy mivel a férfiak szíve értük lángol. Így a régi magyarok. De a szülők kora már baljósabb kor, minket még hitványabbakká tett, s utódainak még rosszabbak lesznek. (Horatius.) Ezért a mai magyarok a szüzeket a dinnyével hasonlítják össze: Amit a dinnyéről mondanak köz szóban, / mostani szüzekre illik ez valóban, / közülök fel-vágni ötvenet is lehet, / míglen egy igazra az ember szert tehet. / – Aranka György, az ünnepelt erdélyi költő pedig a szüzességet a csirkemódra szaporodó madárkával hasonlítja össze: A szüzesség madárkához hasonló: de fiatskához, alig várja tolla nyőjjön, azon jár: hogy el-repüllyön.”

E fejezetben is vannak természetesen saját gyűjtések is. Ilyen az Arany János által ismertté tett történet egyik változata a nagyidai cigányokról:

Victoriam nondum adeptus, triumphum canis: Még nem győztél, s máris diadalt énekelisz. „Medve bőre előre iszol. Meg se fogtad, s immár mellyezted. El-fogyott a puska pora, mint a Nagy Idoi cigányoknak. Ugyanis az 1557-ik esztendőben Zápolya pártján a nagyidai vár kőfalait védtek a cigányok. Vitézül viselkedtek s igazán reménységen felül jó ágyútüzelésükkel először, majd másodsor, sőt harmadsor is megfutamatották a veszteséget szenvedő letört Ferdinánd-i sereget; elannyira, hogy az ostromlók a vívástól elcsüggedve, felszedték sátorfájukat és megkezdték a visszavonulást. Nagyon kapóra jött ez a cigányoknak, akiknek már elfogyott a puskaporuk és minden bizonnyal győzelmet ünnepelhettek volna, ha a szót magukba tudják folytatni. De alighogy eltávozott az ellenség, csapatostól rohantak a cigányok a sáncokból a völgybe és kezükkel fenyegetőzve így kezdtek lármázni, kiabálni: Vestem az anyátokat! köszönyétek, hogy a puska porunk elfogyott, mert egy lábíg itt vestetek volna! Meghallotta a kiabálást egy némettel kevert magyar, felhívta reá társai figyelmét, akik nyomban visszafordultak, meghágták a falakat és a már semmi puskaporral nem rendelkező cigányságot egy szálíg levágták. Ez a csata olyan sebet ütött a cigányság tisztességén, hogy a cigányoknak nem kevésbé szerencsétlen név Nagyida, mint a rómaiaknak Cannae, vagy a persáknak Thermophylae. Ezért még 1764-ben is, amikor a jobbágyok sorsára kényszerítették őket, így sóhajtottak:

*Nagyidai harcznak keserves nótáját,
Nemzetünk siralmas veszélyét és baját
Ki vonnya ez után? ha Czigányok nyájját
Veszteni kívánnyák, tiltyák musikáját!*

Mivel tehát ezeknek a megregulázása így bekövetkezett, nehogy azok éneke is a Nagyidai veszedelemről, amely közel van már az elfeledéshez, végképp meg ne semmisüljön, az utókor emlékezetére méltónak lát-

juk azt átadni. A cigányok ezt zenével kísérve, könnyezve szokták előadni, amint magunk is többször hallottuk ez tőlük.”

Szirmay könyve nagymértékben hozzájárult a magyarságnak önmagáról és a külföldiekben kialakított képe – mai szóhasználat: sztereotípiái – megformálásához. A puszta, cigány, huszár, délibáb, alföld, csikós-gulyás, paprika stb. ezekben az évtizedekben lesz elengedhetetlen kelléke a magyar földnek és népnek.

Mivel igen olvasott és népszerű volt, jórészt neki köszönhető Tokaj-Hegyalja és a tokaji bor mítoszának megeremtelése. Tőle származik például a közkeletűen ismert Tokaj-Hegyalja-körülhatárolás, mely szerint „incipit in Sátor, definit in Sátor”, azaz az abaujszántói Sátor-heggyel kezdődik és az újhelyi Sátor-heggyel végződik. Az ő népszerűsítő tevékenységével maradtak fenn és váltak napjainkig közkeletűen használtakká versek, bordalok, mulatóénekek, szólások, melyeket e művében és a *Notitiában* tett közzé. Egy ilyen – neki tulajdonított – versrészletet és okfejtést közlünk az alábbiakban:

„Áldott tokaji bor, be jó vagy s jó valál,
Hogy csak szagodtól is elszalad a halál;
Mert sok beteg téged mihelyt kezdett inni,
Meggyógyult, nohamár ki akarták vinni.
Istenek itala, halhatatlan Nektár,
Az holott te termesz, áldott az a határ!
Bár csak a sivatag homokok között is
Fakadna oly forrás, ha nem több, csak öt is,
Honnét az orvosság folyna, mint a Tisza,
Amelynek a vizét sok ember s hal issza,
Be sok beteg menne ennek a partjára
s teli szívna magát pióca módjára!”

„Magyarországon több *olasz* település is van. Ezek még első királyaink idejében telepedtek be és okleveleinkben mindenféle latin néven szerepelnek. Az 1242-ik esztendőben a tatár veszedelem után IV. Béla király Itáliából szőlőmivéseket hozott be, kik a tokaji hegyeket itáliai szőlővesszőkkel újra betelepítették. Tőlük kapta nevét a Hegyalján *Olasz-liszka* mezőváros és *Olaszi* falu, nemkülönben a híres tokaji szőlőfajta, a *Formint*, mely azon itáliai Formina vidékéről nyerte nevét, amelyről már Horatius is énekelt a Lib. I. 20. Ódában. Hasonlóképp a *Rumonya*, vagy *Romana* szőlővessző is. De ma is sokan költöznek ide kereskedés céljából és magyar városokban telepednek meg...”

A Hungaria in Parabolis több más korabeli művel is összehasonlítható,⁵ melyek az újjáéledő magyar nemzeti mozgalom időszakában születtek. Kétségtelen, hogy Szirmay munkája alulmarad az ezekkel való összevetésben. Míg amazokat elsősorban nemzetfelfőtő-értékmentő szándék vezette – mely természetesen tőle sem tagadható meg –, őt elsősorban a szórakoztatás vágya és a feltétlen népszerűségegre törekvés motiválta. Mint nyelvész, szótáríró minden vonatkozásban elmarad Baróti Szabó Dávid mögött, mint az eredeti dalok gyűjtője sem fogható Pálóczi Horváth Ádámmal. Felülmúlják rendszerességben, alaposágban, anyaggazdagságban. Szirmay a szórakoztatás szándékát mindenek elé helyezte, a tudományosság elé is, ahogyan egyik mai ismertetője⁶ megállapítja róla, Kazinczy Ferencet is idézve: „Szirmay minden ízében a tréfa, a könnyű életszemlélet, a villoni életfelfogás követője; kedélyesen szemléli a világot, nem vesz komolyan semmit; a házastársi, az alattvalói hűséget sem. Nem vette komolyan életét és nem vette komolyan a halált sem. Azt is csak afféle jó társaságot összehozó alkalomnak tekintette. Mikor ha-

5 Például: *Baróti Szabó Dávid: Kisded szótár...* Kassa, 1784., *uő.*: A magyarság virági. Komárom, 1803.; *Dugonics András: Magyar példa beszédek és jeles mondások*, 1–2. köt. Szeged, 1820.; *Pálóczi Horváth i. m. stb.*

6 A kéziratban maradt fordítás utószavában dr. Szabó Lajos etnográfus, művelődéstörténész.

lála előtti napon Mocsáry nevű kedves ismerőse meglátogatta, így örvendezett az óbes-
ternek: „Ejnye, be jó, hogy eljött öcsém uram, most már itt maradhat a temetésemre”. S
pár óra múlva csakugyan halott volt már a derűs úr, aki közvetlenül halála előtt még jóízű
kárörömmel olvasta a Magyar Kurirból Napóleon legújabb győzelmeit.”

Műve „elegyes” gyűjtemény, melynek elsődleges érdeme, hogy hűen tükrözi kora
közgondolkodását, hagyományt teremt és nemzeti tudatot erősít.

A Hungaria in Parabolist sokan forgatták, használták, idézték, a későbbi szólás- és
közmondásgyűjtemények, dalgyűjtemények, irodalmi antológiák, versgyűjtemények⁷ ál-
landó szereplője lett. Hogy milyen értékeket rejt, azt Tóth Béla szavaival idézhetjük fel:⁸
„...nem szabad megfélemlenünk egy magyar könyvről, mely amazokat fél századdal
előzte meg és mintegy ősapja a szálló igék gyűjteményeinek. Ez Szirmay Antal 1804-ben
megjelent *Hungaria in Parabolisa*; mint Erdélyi János a *Magyar közmondások könyvé-*
nek bevezetésében oly nagy igazsággal mondja: *Anonymus* mellett a legmagyarabb mun-
ka, melyet valaha deákul írtak. Ez a vén könyvecske, a maga jámbor hiszékenységgel,
együgyű szófejtéseivel, jóízű, de kevés hitelű anekdotáival, a külföld nagy forrásainál is
többet, értékesebbet adott nekem; mert megoktatott arra, hogy az ilyen kortörténeti mű-
nek nem szabad a pusztá tudákosság és könyvtárbújás alkotásának lennie; hanem tükröz-
nie kell a magyar észjárást, a magyar jó kedvet, ha bohóság és egy csöpp szabadszájúság
árán is olykor. – Az öreg Szirmay könyvecskéjében ... igazi tárházat halmozta össze a
korfestő adatoknak; és boldognak vallanám magamat, ha valamikor módomban lenne az
ő kissé kacskaringós deákságát magyarra fordítani, hogy a nagy közönségnek is része le-
hessen a gyönyörűségben, melyet én, e kis kötetet olvasva, annyiszor éreztem.”

Jegyzetünkben említettük, hogy a Hungaria in Parabolis jórészt ismeretlen műve
Szirmaynak, hiszen magyar fordításban máig nem jelent meg. Az 1960-as években ké-
szült egy fordítása, ezt szándékozott kiadni 1988-ban a Miskolci Városi Könyvtár és a
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. A könyv fordítója *Botos Péter* (1913–1982)
református lelkész, hely- és egyháztörténész volt. Hatalmas energiát igénylő munkája,
pontossága és teljességre törekvése a legnagyobb elismerést érdemli részünkről. Egy
dologgal azonban ő sem tudott megbirkózni: a korabeli latin szöveg megpróbáltatásain át
éppen az elsodró lendületű, vagánsköltő-Szirmay könyvének szellemét, sajátos ízét-
zamatát nem tudta visszaadni.

Mivel az eredeti művel azonos értékű fordításra belátható időn belül nincs remény,
ez az írás menteni kívánt valamit Szirmay Antal érdemesnek ítélt munkájából, féltve a
teljes feledéstől.

7 Idézi többek között: *Erdélyi János*: Magyar népköltési gyűjtemény, Népdalok és népmondák 1–3.
Pest, 1846–48.; *uő.*: Magyar közmondások könyve, Pest, 1851.; *Tóth Béla*: Szájruj szájrja – A magyarság
szállóigéi. Athenaeum R. Társulat, 1895.; *Móricz Zsigmond*: Magvető – A magyar irodalom élő könyve. Bp.
1942.; *Weöres i. m.*; *O. Nagy Gábor*: Magyar szólások és közmondások. Gondolat, 1976. stb.

8 *Tóth i. m.* VI–VII.

„HUNGARIA IN PARABOLIS“ VON ANTAL SZIRMAY

Der Schriftsteller und Geschichtsschreiber Antal Szirmay (1747–1812) galt in der zweiten Hälfte des 18. und in den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts als eine der vielseitigsten Persönlichkeiten seiner Zeit. Einer seiner Zeitgenossen war Ferenc Kazinczy, anhand dessen Lebenswegs, politischer Karriere und wissenschaftlichen Schaffens sich die gesamte Periode der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts nachvollziehen lässt: das Auftauchen der Idee der Aufklärung in Ungarn, die Bemühungen des aufgeklärten Absolutismus, der erstarkte nationale Widerstand, die Jakobinerbewegung in Ungarn und die Anfänge der Spracherneuerung.

Szirmay erwarb sich vor allem auf dem Gebiet der lokalen Geschichtsschreibung bleibende Verdienste. Doch er hatte auch teil an der ungarischen Spracherneuerung und verfasste als erster die Geschichte der Jakobinerbewegung.

Neben seinen Arbeiten zur Geschichte des Zemplén-Gebirges zählt die „Hungaria in Parabolis“, diese in einem Gemisch von Ungarisch und Latein verfasste Arbeit, die erstmalig 1804 in Buda erschienen ist und bis auf den heutigen Tag keine eindeutige Übersetzung erfuhr und auch nie wieder herausgegeben wurde, zu seinen am häufigsten zitierten Werken. Die ungarische Übersetzung des lateinischen Titels lautet etwa: Ungarn in Gleichnissen oder eine Erklärung der Gleichnisse und Redewendungen der Ungarn.

Szirmay war ausserordentlich gebildet, sehr belesen, besaß darüber hinaus guten Humor und eine herzliche Natur, was ihm alles zugute kam, als er sich daran machte, in seinem Werk die hauptsächlichsten Charakteristika Ungarns, eine Charakterzeichnung des Ungarntums und die ungarischen Charakterzüge zu erfassen, um diese dann aber nicht in einer ernsthaften historisch-philosophisch-philosophierenden Arbeit, sondern auf unterhaltsame Weise, anhand von Redewendungen, Sprichwörtern, Histörchen und possenhaften Geschichten wiederzugeben. Das 174 Druckseiten umfassende Werk ist vorwiegend in Latein geschrieben. Vor mehr als 30 Jahren entstand dank des reformierten Seelsorgers und Kirchenhistorikers Péter Botos eine ungarische Übersetzung, die trotz aller Vorbereitungen aber bis heute nicht erscheinen konnte. In der vorliegenden Arbeit wird nun das Manuskript vorgestellt, wobei der Verfasser es nicht an Exzerpten mangeln lässt. Dies geschieht mit der Absicht und in der Hoffnung, dass das Werk früher oder später einmal herausgegeben wird.

József Fehér